हल प्रश्न-पत्र-2022
संस्कृतम् (सत्र-II)
कक्षा-X

निर्धारित समय : 2 घण्टे **अधिकतम अंक : 40**

निर्देशा :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वार: खण्डा: सन्ति।

(ii) प्रत्येकं खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि।

(iii) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया।

(iv) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि।

TERM-II, DELHI SET—SERIES: ΩQAΩA **Code No. : 52**

खण्ड-'क'

वर्णनात्मका: प्रश्ना:

अपठित-अवबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत— [10]

''चलभाषियन्त्रम्'' वर्तमानयुगस्य जीवनम् एव वर्तते। अस्य मुख्यं प्रयोजनं दूरस्थेन जनेन सह वार्तालाप: इति, परम् अद्य अस्माकं जीवनशैली एव अनेन पूर्णतया प्रभाविता वर्तते। अधुना अनेन केवलं वार्ता एव न भवति अपितु वार्तया सहैव वयं प्रियजनं द्रष्टुम् अपि सक्षमा:। अपि च ईमेल-फेसबुक-व्हाटसएप-माध्यमै: वार्ता सुकरा भवति। अस्य माध्यमेन गमनागमनार्थ शीघ्रमेव जना: सरलतया वाहनं प्राप्नुवन्ति। यदि कदापि वयं मार्ग विस्मराम: तदा उचितं मार्ग प्रदर्शयितुम् अपि इदम् श्रेयस्करम्। न केवलमेतदेव अपितु एतत् यन्त्रं विभिन्नाभि: क्रीडाभि: मनोरञ्जनं चापि करोति, अत: बाला:, वृद्धा:, युवका: सर्वे एव एतस्य यन्त्रस्य दासा: अभवन्। अधुना तु इदं यन्त्रं मित्रं, विद्यालय:, मार्गदर्शक: च सर्वमपि अभवत्।

(अ) एकपदेन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम्) $2 \times 1 = 2$

(i) वर्तमानयुगस्य जीवनं किं वर्तते?

(ii) के सरलतया वाहनं प्राप्नुवन्ति?

(iii) एतत् यन्त्रं काभि: मनोरञ्जनं चापि करोति?

(ब) पूर्णवाक्येन लिखत—(केवलं प्रश्नद्वयम्) $2 \times 2 = 4$

(i) अद्य चलभाषियन्त्रेण का प्रभाविता वर्तते?

(ii) अधुना वार्ता कै: सुकरा भवति?

(iii) के एतस्य यन्त्रस्य दासा: अभवन्?

(स) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। 1

(द) यथानिर्देशम् उत्तरत—(केवलं प्रश्नत्रयम्) $3 \times 1 = 3$

(i) 'करोति' इत्यस्या: क्रियाया: कर्तृपदं किम्?

(ii) 'सुकरा' इति पदस्य विशेष्यं गद्यांशात् चित्वा लिखत्।

(iii) 'हितकरम्' इत्यस्य पदस्य क: पर्याय: अत्र आगत:?

(iv) अनुच्छेदे 'कठिनतयो' पदस्य क: विपर्यय: आगत:?

उत्तर—अपठित-गद्यांश:—

(अ) एकपदेन— (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2 \times 1 = 2$

(i) चलभाषियन्त्रम्

(ii) जना:

(iii) विभिन्नक्रीडाभि:

(ब) पूर्णवाक्येन— $2 \times 2 = 4$

(i) अद्य चलभाषियन्त्रेण अस्माकं जीवनशैली पूर्णतया प्रभाविता वर्तते।

(ii) अधुना वार्ता ईमेल-फेसबुक-व्हाटसएप-माध्यमै: सुकरा भवति।

(iii) बाला:, वृद्धा:, युवका: सर्वे एवं एतस्य यन्त्रस्य दासा: अभवन्।

(स) उपयुक्तं शीर्षकं— **1 × 1 = 1**

'चलभाषियन्त्रम्'

(द) यथानिर्देशम् उत्तरत **3 × 1 = 3**

(i) यन्त्रम्

(ii) वार्ता

(iii) श्रेयस्करम्

(iv) सरलतया

खण्ड–'ख'

रचनात्मकं कार्यम्

2. भवान् देवांशः। रामायणं पठनाय मित्रम् अक्षतं प्रोत्साहितं कर्तुं लिखिते पत्रे रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पत्रं च पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखतु। **10 × ½ = 5**

76, हरिमार्गम्

(i) ....।

दिनांक : ....

प्रिय मित्र (ii)..................।

नमोनमः।

अत्र(iii).................तत्रास्तु।गतसप्ताहेमम(iv)................. आसीत्। तस्मिन् अवसरे मम पितामहं 'रामायणम्' इति (v) ....उपहाररूपेण दत्तवान्। अद्यत्वे अहं तत् पुस्तकं (vi) .... पठामि। अतः अधुना त्वां प्रति पुस्तकविषये लेखितुम् इच्छामि। रामायणं पुस्तकं वस्तुतः (vii) .... शिक्षयति। एतस्य पठनेन अस्माकं मनसि भ्रातृभावस्य, मित्रतायाः, पितरं प्रति च (viii) .... अपि विकासः भविष्यति। अस्मिन् आधुनिके युगे तु अस्य ज्ञानस्य अत्यावश्यकता वर्तते। मम निवेदनम् अस्ति यद् भवान् अपि अस्य पुस्तकस्य (ix) .... करोतु अन्यान् च अपि प्रोत्साहितं करोतु। पितृभ्यां मम प्रणामाः।

तव (x) ....।

देवांशः

मञ्जूषा

पुस्तकम्, कुशलम्, अक्षत, सुन्दरनगरात्, जन्मदिवसः, मित्रम्, मनोयोगेन, जीवनपद्धतिः, भक्तिभावनया, अध्ययनम्

उत्तर—पत्रलेखनम् **10 × ½ = 5**

(i)	सुन्दरनगरात्	(ii)	अक्षत
(iii)	कुशलम्	(iv)	जन्मदिवसः
(v)	पुस्तकम्	(vi)	मनोयोगेन
(vii)	जीवनपद्धतिम्	(viii)	भक्तिभावनायाः
(ix)	अध्ययनम्	(x)	मित्रम्।

3. अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखतः **5 × 1 =5**

मञ्जूषा

नगरस्य, स्तः, भवनानि, बालौ, उड्डयन्ति, पादपान्, पर्यावरणम्, प्रसन्नौ, पक्षिणः, जलपात्रम्, शुद्धम्, भवेयुः, जागरूकाः, सर्वत्र।

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्यं पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत। **5 × 1 =5**

'पर्यावरणम्'

वृक्षाः, वातावरणम्, सन्ति, आक्सीजनम्, प्राणवायुः आरोपयेत्, हरीतिमा, सर्वत्र, जागरूका, संरक्षणम्, वनमहोत्सवः, मान्यते।

उत्तर—चित्रवर्णनम् **5 × 1 = 5**

(i) अस्मिन् चित्रे द्वौ बालौ पादपान् पश्यतः।

(ii) पक्षिणः गगने उड्डयन्ति।

(iii) पर्यावरणं प्रति सर्वान जनान् जागरूकाः भवेयुः।

(iv) वृक्षारोपणं कुर्वन्–द्वौ बालौ प्रसन्नौ स्तः।

(v) नगरस्य भवनानि रमणीयानि प्रतीयते।

अथवा

अनुच्छेद लेखनम— **5 × 1 = 5**

(i) कानने अनेके वृक्षाः सन्ति।

(ii) ग्रामस्य वातावरणं शुद्धं भवति।

(iii) पर्यावरण संरक्षणार्थ वयं प्रयत्नं कुर्युः

(iv) वृक्षाः जीवनवायुः ददति।

(v) सर्वत्र हरीतिमा दृश्यते।

4. अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखतः— (केवलं वाक्यपञ्चकम्) **5 × 1 = 5**

(i) लिपिक अपना कार्य करता है।
Clerk does his work.

(ii) दो किसानों ने खेत जोता था।
Two farmers ploughed the field.

(iii) मैं आलस्य का त्याग करूँगा।
I will leave laziness.

(iv) तुम सब मिलकर गीत बोलो।
You recite song together.

(v) हमें रोज व्यायाम करना चाहिए।
We should exercise daily.

(vi) सफलता परिश्रम का परिणाम है।
Success is the result of hard work.

(vii) कल मोहन कहाँ था?
Where was Mohan yesterday?

उत्तर—संस्कृत में अनुवाद : **1 × 5 = 5**

(i) लिपिक: स्वकार्यं करोति।

(ii) द्वौ कृषकौ / कृषीवलौ क्षेत्रम् अकर्षताम् / अयोक्त्रयताम्।

(iii) अहम् आलसस्य त्यजिष्यामि।

(iv) यूयं मिलित्वा गीतं वदत।

(v) वयं नित्यं व्यायामं कुर्याम।

(vi) सफलता परिश्रमस्य परिणाम: अस्ति।

(vii) ह्य: मोहन: कुत्र आसीत्?

खण्ड–'ग'

पठितावबोधनम्

5. **अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखतं—** **3**

स भारवेदनया क्रन्दति स्म। तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदित आरक्षी तमुवाच—'रे दुष्ट। तस्मिन् दिने त्वयाऽहं चोरिताया: मञ्जूषाया: ग्रहणाद् वारित:। इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे' इति प्रोच्य उच्चै: अहसत्।

यथाकथञ्चिद् उभौ शवमानीय चत्वरे स्थापितवन्तौ।

न्यायाधीशेन पुनस्तौ घटनाया: विषये वक्तुमादिष्टौ। आरक्षिणि निजपक्षं प्रस्तुतवती आश्चर्यमघटत, स शव: प्रवारकमपसार्य न्यायाधीशमभिवाद्य निवेदितवान्—मान्यवर। एतेन आरक्षिणा अध्वनि यदुक्तं तद् वर्णयामि, 'त्वयाऽहं चोरिताया मञ्जूषाया ग्रहणाद् वारित:, अत: निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे' इति।

(अ) **एकपदेन उत्तरत: (केवल प्रश्नद्वयम्)** **2 × ½ = 1**

(i) अभियुक्त: कया क्रन्दति स्म?

(ii) क: उच्चै: अहसत्?

(iii) उभौ शवमानीय कुत्र स्थापितवन्तौ?

(ब) **पूर्णवाक्येन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **2 × 1 = 2**

(i) क्रन्दनं निशम्य मुदित: आरक्षी किम् उवाच?

(ii) केन पुनस्तौ घटनाय: विषये वक्तुमादिष्टौ?

(iii) यदा आरक्षिणि निजपक्षं प्रस्तुतवती तदा किम् आश्चर्यमघटत्?

उत्तर—गद्यांश **2 × ½ = 1**

(अ) **एकपदेन—**

(i) भारवेदनया

(ii) आरक्षी

(iii) चत्वरे

(ब) **पूर्णवाक्येन—**

(i) क्रन्दनं निशम्य मुदित: आरक्षी उवाच-यत्-तस्मिन् दिने त्वयाऽहं चोरिताया: मञ्जूषाया: वारित:। इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन् चौर्य अभियोगे वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे' इति।

(ii) न्यायाधीशेन पुनस्तौ घटनाया: विषये वक्तुमादिष्टौ।

(iii) यदा आरक्षिणि निजपक्षं प्रस्तुतवती तदा एतत् आश्चर्यमघटत स: शव: प्रवारकमपसार्य न्यायाधीशमभिवाद्य निवेदितवान्।

6. **अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत :** **3**

निमित्तमुद्दिश्य हि य: प्रकुप्यति,
ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति।
अकारणद्वेषि मनुस्तु यस्य वै,
कथं जनस्तं परितोषयिष्यति।

(अ) **एकपदेन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **2 × ½ = 1**

(i) नर: किम् उद्दिश्य प्रकुप्यति?

(ii) कोपस्य निमित्ते समाप्ते सति किं स जन: प्रसीदति?

(iii) कीदृशं मन: न प्रसीदति?

(ब) **पूर्णवाक्येन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **2 × 1 = 2**

(i) य: निमित्तमुद्दिश्च प्रकुप्यति स: कदा प्रसीदति?

(ii) जना: कीदृश: जनं परितोषयितुं न शक्नुवन्ति?

(iii) अत्र कस्य अपगमस्य वर्णनम् अस्ति?

उत्तर—पद्यांश:—

(अ) **एकपदेन—** **2 × ½ = 1**

(i) निमित्तम्

(ii) आम्

(iii) अकारणद्वेषि

(ब) **पूर्णवाक्येन—** **2 × 1 = 2**

(i) यः निमित्तमुद्दिश्य प्रकुप्यति सः तस्यापगमे प्रसीदति।

(ii) जनाः अकारणद्वेषि जनं परितोषयितुं न शक्नुवन्ति।

(iii) अत्र क्रोधस्य अपगमस्य वर्णनम् अस्ति।

7. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत— 3

वनस्य दृश्यम्। समीपे एवैका नदी अपि बहति। एकः सिंहः विश्राम्यते तदैव एकः वानरः आगत्य तस्य पुच्छं धुनोति। क्रुद्धः सिंहः तं प्रहर्तुमिच्छति परं वानरस्तु कूर्दित्वा वृक्षमारूढ़ः। तदैव अन्यस्मात् वृक्षात् अपरः वानरः सिंहस्य कर्णमाकृष्य पुनः वृक्षोपरि आरोहति। एवमेव वानराः बारं बारं सिंहं तुदन्ति। क्रुद्धः सिंहः इतस्ततः धावति, गर्जति परं किमपि कर्तुमसमर्थः एवं तिष्ठति। वानराः हसन्ति वृक्षोपरि च विविधाः पक्षिणः अपि सिंहस्य एतादृशीं दशां दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति। निद्राभङ्गदुःखेन वनराजः सन्नपि तुच्छजीवैः आत्मनः एतादृश्या दुरवस्थया श्रान्तः सर्वजन्तून् दृष्ट्वा पृच्छति।

(अ) एकपदेन उत्तरतः—(केवलं प्रश्नद्वयम्) 2 × ½ = 1

(i) कस्य दृश्यम् अस्ति?

(ii) के सिंहं तुदन्ति?

(iii) वनस्य समीपे का बहति?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत— (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2 × 1 = 2

(i) यदा सिंहः विश्राम्यते तदा किम् अभवत्?

(ii) विविधाः पक्षिणः किं दृष्टवा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति?

(iii) वनराजः किमर्थं क्रुद्धः अभवत्?

उत्तर—नाटयांशः

(अ) एकपदेन— 2 × ½ = 1

(i) वनस्य

(ii) वानराः

(iii) नदी

(ब) पूर्णवाक्येन— 1 × 2 = 2

(i) यदा सिंहः विश्राम्यते तदा एकः वानरः आगत्य तस्य पुच्छं धुनोति।

(ii) विविधांः पक्षिणः सिंहस्य एतादृशीं दशां दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति।

(iii) वानराः वारं वारं सिंहं तुदन्ति एतदर्थं वनराजः क्रुद्धः अभवत्।

8. मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखित-श्लोकस्य अन्वयं पूरयत— 4 × ½ = 2

य इच्छत्यात्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च।

न कुर्यादहितं कर्म स परेभ्यः कदापि च।।

अन्वयः—यः (i) .... श्रेयः प्रभूतानि (ii) .... च इच्छति, सः (iii) .... अहितं कर्म (iv) .... च न कुर्यात्।

मञ्जूषा—

कदापि, आत्मनः, सुखानि, परेभ्यः।

अथवा

मञ्जूषायाः साहाय्येन प्रदत्तश्लोकस्य भावार्थे रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखत— 4 × ½ = 2

आलस्यं हि मनुष्याणां महान् रिपुः।

नास्त्युद्यसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति।।

भावार्थः—

अस्य भावोऽस्ति यत् (i) .... शरीरे स्थितम्, (ii) .... एव तेषां महान् शत्रुः अस्ति। एवमेव पुरुषार्थ; इव तेषां कोऽपि अन्यः (iii) .... नास्ति। तं (पुरुषार्थं) कृत्वा (iv) .... कदापि न दुःखितो भवति।

मञ्जूषा

मानवः, मानवानाम्, बन्धुः, आलस्यम्।

उत्तर—अन्वयः 4 × ½ = 2

(i) आत्मनः (ii) सुखानि (iii) परेभ्यः (iv) कदापि।

अथवा

भावार्थः 4 × ½ = 2

अस्य भावोऽस्ति यत् (i) **मानवानां** शरीरे स्थितम् (ii) **आलस्यं,** एव तेषां महान् शत्रुः अस्ति। एवमेव पुरुषार्थ इव तेषां कोऽपि अन्यः (iii) **बन्धुः** नास्ति। तं (पुरुषार्थम्) कृत्वा। (iv) **मानवः** कदापि न दुःखितो भवति।

9. अधोलिखित-कथांशं समुचित-क्रमेण लिखत— 8 × ½ = 4

(i) वानराः तं तुदन्ति स्म।

(ii) सर्वे प्राणिनः इदं दृष्ट्वा सिहं राजपदाय अयोग्यः मन्यन्ते।

(iii) एकः सिंहः सुप्यति स्म।

(iv) सर्वेषां प्राणिनां यथासमयं महत्त्वं विद्यते।

(v) यूयं मिलित्वा एवं मोदध्वं जीवनं च रसमयं कुरुध्वम्।

(vi) कोऽपि पशुः राजा न भविष्यति अपितु पक्षी एव राजेति इति निश्चितम् अभवत्।

(vii) सर्वे प्राणिनः परस्परं विवादं कुर्वन्ति आत्मानं योग्यं च कथयन्ति।

(viii) ततः प्रकृतिमाता प्रविशति।

उत्तर—कथा-क्रमानुसार-लेखनम्—

(i) एकः सिंहः सुप्यति स्म।

(ii) वानराः तं तुदन्ति स्म।

(iii) सर्वे प्राणिनः इदं दृष्ट्वा सिंह राजपदाय अयोग्यः मन्यन्ते।

(iv) कोऽपि पशुः राजा न भविष्यति अपितु पक्षी एव राजेति इति निश्चितम् अभवत्।

(v) सर्वे प्राणिनः परस्परं विवादं कुर्वन्ति आत्मानं योग्यं च कथयन्ति।

(vi) ततः प्रकृतिमाता प्रविशति।

(vii) सर्वेषां प्राणिना यथासमयं महत्वं विद्यते।

(viii) यूयं मिलित्वा एव मोदध्वं जीवनं च रसमयं कुरुध्वम्।

❑❑❑